

ISSN 1999-4214 (print)  
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

# ХАБАРШЫСЫ

## ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО  
ГУМАНИТАРНОГО  
ИНСТИТУТА

## BULLETIN

OF THE EURASIAN  
HUMANITIES INSTITUTE

№4/2023

Жылына 4 рет шығады  
2001ж.шығабастаған

Выходит 4 раза в год  
Начали издаваться с 2001г.

Published 4 times a year  
Began to be published in 2001

Астана, 2023

---

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**  
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,  
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**  
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,  
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

**Редакция алқасы**

<b>Аймұхамбет Ж.Ә.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
<b>Ақтаева К.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
<b>Әбсадық А.А.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
<b>Бредихин С.Н.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
<b>Гайнуллина Ф.А.</b>	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
<b>Ермекова Т.Н.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
<b>Есиркепова К.Қ.</b>	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
<b>Жүсіпов Н.Қ.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
<b>Курбанова М.М.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
<b>Қамзабекұлы Д.</b>	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
<b>Құрысжан Л.Ә.</b>	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
<b>Онер М.</b>	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
<b>Пименова М.В.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
<b>Сайфулина Ф.С.</b>	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4  
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде

қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 27.12.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60\*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

---

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**  
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени  
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**  
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени  
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

#### Редакционная коллегия

<b>Аймухамбет Ж.А.</b>	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
<b>Актаева К.</b>	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
<b>Абсадық А.А.</b>	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
<b>Бредихин С.Н.</b>	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
<b>Гайнуллина Ф.А.</b>	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
<b>Ермекова Т.Н.</b>	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
<b>Есиркепова К.К.</b>	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
<b>Жусипов Н.К.</b>	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
<b>Курбанова М.М.</b>	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
<b>Камзабекулы Д.</b>	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
<b>Курсыжан Л.А.</b>	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
<b>Онер М.</b>	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
<b>Пименова М.В.</b>	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
<b>Сайфулина Ф.С.</b>	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4  
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 27.12.2023 ж. Формат 60\*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

---

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**  
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities  
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**  
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities  
Institute, Astana, Kazakhstan

#### Editorial Board

<b>Aimuhambet Zh.A.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
<b>Aktayeva K.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
<b>Absadyk A.A.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
<b>Bredikhin S.N.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
<b>Гайнуллина Ф.А.</b>	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
<b>Yermekova T.N.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
<b>Yesirkepova K.K.</b>	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
<b>Zhusipov N.K.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraihyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
<b>Kurbanova M.M.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
<b>Kamzabekuly D.</b>	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
<b>Kuryszhan L.A.</b>	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
<b>Oner M.</b>	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
<b>Pimenova M.V.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
<b>Seifullina F.S.</b>	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev  
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 27.12.2023 Format 60 \* 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

---

## МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

### ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

БАКИРОВА Ш.А., БАЙМЫШ Л.Қ.	Қазақ тіліндегі тәуелдік жалғауының көнеленуі мен түбірге кірігу мәселесі.....	7
BEKENOVA G.SH. AKHMETOVA G.S.	Lexical and semantic characteristics of place and water names of the Abaydistrict.....	20
ЕРМЕКБАЕВА М.А.,	«Қасқыр» зоониміне байланысты мақал-мәтелдердің семантикасы (қазақ және түрік тілдері негізінде).....	31
ЕСІМСЕЙТОВ Б.Р., КОКИШЕВА Н.М.	«Заң» сөзінің негізінде жасалған сөзжасамдық ұяның көлемдік сипаты .....	47
KARAGULOVA B.S., MUKHTAROVA S.S.	Types of lexical and grammatical transformations in literary translation.....	62
КЕМЕЛБЕКОВА Е.А.	Linguistic features of borrowed terms of applied geometry and their semantic modification in kazakh language.....	75
КЕНЖАЛИН Қ.К., ДАНИЯР Ә.А.	«Бабырнамадағы» жай сөйлемдер мен төл сөздердің қолданысы.....	88
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ҚҰЛМАНОВ С.	Қазақ терминжасамы: дәстүрлі үдерістер және қазіргі даму бағыты.....	107
ОМАРБЕКОВА Г.Ә.	Мұхтар Әуезовтің эпистолярлық стилінде антропонимдік вокативтердің қолданысы.....	130
УРАЗАЕВА К.Б., ИДРИСОВА Э., АЗКЕНОВА Ж.	Риторический идеал и риторическая идентичность. Приемы создания картины мира в поэзии жырау.....	144
ХАСАНГАЛИЕВА Б.К., ИСАКОВА С.С., ӘЛІМБЕК Г.Р.	Когнитивтік терминтанымның негізгі ұстанымдары.....	162

### ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЛЪЖАНОВА А.Ы., БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т.	Проблемы адаптации казахской художественной прозы (на примере прямого и опосредованного переводов романа А. Нурпеисова «Соңғы парыз»).....	177
КАРБОЗОВ Е.К., МАМЕЖАНОВА Ә.Е.	1960-80 жылдардағы қазақ поэзиясындағы ұлттық дүниетаным және салт-дәстүр.....	190
МАТАЕВА А.К.	Қазіргі қазақ әдеби сынындағы ізденістер.....	207
МАУЛЕТ А., ҚОБЛАҢДИН Қ.И.	Ақмола қазақтары фольклорлық мұрасының эстетикалық мәні.....	220

---

НУРЛАНОВА А.Н., СЕЙПУТАНОВА А.К., ЖӘМСАП А.Т.	Ш.Құдайбердіұлы поэзиясындағы «ар-ұждан» категориясы.....	238
НҰРБАНОВА А.Қ., БАРАТОВА М.Н.	Жалпы адамзаттық рухани құндылықтар теориясы.....	248
ОЛЖАБАЕВ Б.К., ПАНГЕРЕЕВ А.Ш., СӨЙЛЕМЕЗ О.	Түркі халықтары фольклорында туған жерді кие тұту мотивтері.....	266

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА  
И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BUKAYEVA A.A., BIRAY N.	The effect of implementing case study approach on students learning outcomes in teaching kazakh legal discourse.....	281
YERSULTANOVA G.T., KENZHEKANNOVA K.K., TUSSUPBEKOVA M.ZH.	Teaching english grammar using internet resources.....	294

XFTAP 17.01.11

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-4.17>

А.Қ. НҰРБАНОВА<sup>1</sup> 

М.Н. БАРАТОВА<sup>2</sup> 

А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты, Астана,  
Қазақстан<sup>1</sup>

Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан<sup>2</sup>

(e-mail: [aigulkisap@mail.ru](mailto:aigulkisap@mail.ru)<sup>1</sup>, [baratova.muhabbat1970@mail.ru](mailto:baratova.muhabbat1970@mail.ru)<sup>2</sup>)

## ЖАЛПЫ АДАМЗАТТЫҚ РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР ТЕОРИЯСЫ

**Аңдатпа.** Құндылық идеялары біліммен тікелей байланысты, өйткені білім беру мазмұны құндылықтар жүйесінде жұмыс істейтін әлеуметтік бағдарламаларды жүзеге асыру болып табылады. Рухани құндылықтар адамның мінез-құлқын реттейтін фактор болып табылады. Құндылық – бұл белгілі бір объектінің немесе құбылыстың маңыздылығы мен пайдалылығы болып табылады. Бұл белгілі бір заттың адам үшін қаншалықты маңызды екенін анықтайды. Жалпыадамзаттық құндылықтар – бұл жалпы адам үшін бірдей құрметті және қымбат деп саналатын нәрселер. Ұлттық құндылықтар – бұл белгілі бір ұлттық бірегейлікті көрсететін жалпыадамзаттық құндылықтардың түрлері. Аксиология – бұл құндылықтар туралы ілім. Құндылықтардың табиғатын, жүйесін және құрылымын зерттейтін философия ғылымының ерекше саласы. Генезис – бұл белгілі бір объектінің, құбылыстың тууы мен одан әрі дамуын көрсететін ұғым. Генезис даму процесінің белгілі бір кезеңін белгілейді. Құндылық – бұл адам немесе қоғам үшін маңызды, мағыналы немесе пайдалы нәрсе. Көптеген адамдар материалдық құндылықтардың не екенін біледі. Бірақ рухани құндылықтардың не екенін бәрі бірдей дұрыс түсінбейді. Бұл әртүрлі тәсілдермен түсіндірілетін күрделі ұғым. Бүгін біз рухани құндылықтардың не екенін, олардың материалдық құндылықтардан қалай ерекшеленетінін, олар нені білдіретінін және олардың қандай маңызы бар екенін талдаймыз. Рухани құндылықтар – бұл адамның өмірін басқаратын, оған нұсқаулық ретінде қызмет ететін және дұрыс шешім қабылдауға көмектесетін идеалдар мен нанымдар. Оларды қоғам да, адам да өздері үшін орнатады. Материалдық активтерден айырмашылығы – олардың нақты мәні жоқ. Алайда олардың адам үшін құндылығы салыстырмалы түрде жоғары болуы мүмкін. Рухани құндылықтар жүйесі әр адам үшін жеке және оның жеке басының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

**Түйін сөздер:** рухани құндылықтар, құндылық бағдарлары, құндылықтар жүйесі, ұлттық құндылықтар, аксиология, жеке тұлғаны қалыптастыру.

**Кіріспе.** Әрбір дәуір кезеңінің өзіндік басым құндылықтары бар. Ірі тарихи оқиғалар қоғамдағы құндылықтар жүйесін өзгертетіні және жаңа мәдени бағдарларды ұсынатыны белгілі. Бұл үрдістер ишпирек ғасыр бұрын тәуелсіздікке қол жеткізген еліміздің руханиятында да көрінеді. Әдеби және мәдени құндылықтарға деген көзқарас толық өзгеріп, қазіргі ұлттық парадигма қалыптасты. Біздің әдебиетімізге жаңа көркем бағыттар қосылды және әлемдік үрдістердің белгілері толығып келеді. Қоғам мен сана өзгерген кезде әдебиеттің, оған қойылатын талаптар мен оны жеделдету жолдарының жаңаруы табиғи нәрсе болып табылады. Осының барлығы қазіргі әдебиеттегі құндылықтар жүйесін ғылыми зерттеу қажеттілігін көрсетеді. Ақпарат және білім қоғамы әлемнің мәдени келбетін айтарлықтай өзгертті. Қазіргі кезеңде, жаһандық рухани үрдістер кейбір халықтардың ерекшелігіне әсер еткен жағдайда, құндылықтар жүйесінің табиғатын білу, олардың тенденцияларына баға беру және ғылыми сараптамалық қорытындылар жасау мәселесі өзекті бола түсуде.

Жалпы, әлемдегі кез-келген саланың өзі белгілі бір құндылықтарды іздеуден, зерттеуден, талдаудан туындайтын секілді. Мысалы, егер ғылым шынайылыққа жетуден қалыптасқан болса, онда сұлулыққа деген ұмтылыс өз алдына өнер түрлерінің пайда болуына негіз болды. Жақсылық пен жамандықты ажыратудың арқасында адмдарда адмгершілік қалыптасты. Әділеттілікті іздеуде құқықтық құндылықтар нақтыланды. Құндылықтардың табиғатын жалпы философияның ерекше саласы болып табылатын аксиология зерттегенімен, жеке ғылымдар құндылықтармен байланысты болмайды деп айта алмаймыз. Мәселен, әдебиеттану сөйлеу өнерінің ерекшеліктерін зерттейді, оның негізінде рухани және эстетикалық құндылықтар жатады. Әдебиеттің негізгі құндылықтары – сұлулық, әдемілік, әсемділік, көркемдік: сөзбен суреттеу, оның адамның ішкі жан дүниесіне әсері болып саналады.

**Әдістеме және зерттеу әдістері.** Құндылық – гуманитарлық ғылымдардың жалпы түрі. Оның табиғатын тану үшін философия, психология, әлеуметтану, дінтану, мәдениеттану, антропология, этнография және т.б. сияқты ғылымдардың құндылықтарына деген көзқарасты зерттеу қажет. Қазіргі таңға дейін Қазақстандағы құндылықтар жүйесін негізінен философия ғылымының өкілдері зерттеді. Өйткені, құндылықтардың табиғатын танумен және оларға тән ерекшеліктерді зерттеу бағытында қызмет ететін аксиология философия ғылымының негізгі бөлігі болып табылады. Тарих қойнауында зерттеушілер, ойшылдар құндылықтар туралы өз ойларын ортаға салғанын ескере отырып, біз бұл құбылысты үлгі ретінде ерекше атайтын едік. Құндылықтар жүйесі туралы ойлардың ежелгі дәуірден басталатындығын айта кету керек. Ежелгі Шығыс философиясында сұлулық, мейірімділік, жақсылық пен жамандық, әділеттілік, шынайылық, әдемілік, сәнділік сынды ұғымдарға әртүрлі көзқарастар болғандығы белгілі. Алайда «аксиология» терминін алғаш рет Э.Хартман қолданған.



Ғылымдар арасындағы интеграциялық қатынастар ХХІ ғасырда өте күшейді. Осы кезеңде құндылықтар жүйесі тек философия ғылымында ғана емес, сондай-ақ әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдардың барлығына да ортақ негіз, өзекті тақырыпқа айналды. Қоғамдық қатынастар мен адамзаттық ресурстардың табиғатын тереңірек танып білу үшін құндылықтар жүйесін осылай кешенді түрде зерделеу қажеттілігі күн санап өз маңызын арттырып отыр. Бүгінде философия, психология, әлеуметтану, саясаттану, экономика, мәдениеттану, педагогика, эстетика, әдебиеттану және лингвистика ғылымдары үшін құндылықтар жүйесінің сырына үңіліп, қасиетін тану міндеті алғы қатарға шықты деуге болады. Бұны филологиялық ғылымдарда да жоғары қарқынмен зерттелуін халықтың бүтін бітімі оның тілі мен әдебиетінен ғана тұтастай танылатынымен түсіндірген дұрыс болады. Сонымен бірге, егемендігін алып, өткенін саралай бастаған кез келген ұлт үшін ең әуелгі мақсат құндылығын түгендеу болмақ. Бұл жөнінде фольклоршы-ғалым С. Қасқабасов: «Әлемдік тәжірибеге қарасақ, бодандықта көп болып, тәуелсіздікке жеткен мемлекеттер өз өмірінің алғашқы 20-30 жылында тарихи сананы, тарихи жадты қайтаруға, өзінің ұлттық болмысын нығайтуға күш салады» [1], – дейді. Қазақтың ұлттық ой-санасына зер салған ғалым А. Қасабек те өз зерттеулерінде аталмыш мәселенің маңыздылығына баса назар аударады. «Ұлттық руханияттың құндылық болмысы» атты мақаласында ол былай дейді: «Әлемдегі халықтардың, ұлттардың, нәсілдердің бәріне тән құндылықтар рухани, мәдени бағытпен қатар, әр халықтың өзіне тән тарихи қалыптасқан рухани, мәдени байлықтарын, адамгершілік қасиеттерін, яғни өзіндік құндылықтарды жандандыру, солардың негізінде жаңа белеске көтерілу бүгінгі таңның талабына айналып отыр. Сондықтан да белгілі бір жағдайға байланысты қазақ халқының тоқыраған философиялық және тарихи құндылықтарын терең зерттеу, олардың ішкі мәнін айқындау, жалпыадамзаттық өркениет аясындағы даму бағыттарын зерделеу – қоғамдық ғалымдардың алдында тұрған басты мәселелердің бірі» [2, 115]. Осы бағытта қарағанда, әдебиеттанудың алдында бұқаралық сананың қайнар көзі болып саналатын көркем сөз өнеріндегі құндылықтар жүйесін талдау қажеттілігі тұр. Шынында да, қоғамдағы құндылықтар жүйесін, оның өткенін, қазіргі тенденцияларын және болашақтың болжалды бейнелерінде баға беру үшін әлеуметтанулық сауалнамалар мен әлеуметтік-аксиологиялық теорияларға негізделген зерттеулер ғана емес, сонымен қатар адамдардың ішкі мәнін дәл және кең сипаттайтын көркем мәтіндерге негізделген талдаулар, бір жағынан, жаңа ғылыми тұжырымдар ашады, екінші жағынан, әдебиеттану саласын кеңейтеді.

Құндылықтар – қоғамның ілгері дамуының алғышарты, мәдениеттің іргетасы әрі саяси-экономикалық тұрақтылыққа негіз болушы маңызды факторлардың бірі. Дүниежүзіндегі құндылықтар туралы зерттеулерге көз салғанда осы ойымыз нақтыланды. Мысалы, өркениеттер арасындағы

қақтығыстардың негізгі түйткілдерін таразылаған С. Хантингтон құндылықтардың мемлекет тағдырындағы басты фактор екенін айтады [3, 9-14]. Ол аз уақытта көшбасшы елдердің санатына қосылған Оңтүстік Кореяның даму тарихына көз жүгіртіп, алпысыншы жылдары оның Ганамен қарайлас екенін және құндылықтар жүйесін реттеу арқылы отыз жылдың ішінде Азияның озық елдерінің біріне айналғанын жазады [3, 14]. Қоғамның дамуы мен тұрақтылығын социомәдени аспектіде қарастырған зерттеу еңбектері өте көп және осындай пәнаралық ізденістердің уақыт өткен сайын өз маңызын арттыра түскенін байқауға болады.

Халықтардың көптеген жетістіктерге жетулерінің негізгі тетігі моральдық шарттарда жататыны жоғарыда әйгілі ғалымдарпікірлері сараланды. Алайда, адами құндылықтарға берілетін анықтамалардың да мазмұны бір арнада тоғыса бермейтінін атап айтқан жөн. Мысалы, Қазақстанның Ұлттық энциклопедиясында: «Құндылық – объектінің жағымды немесе жағымсыз жақтарын білдіретін философиялық-социологиялық ұғым. ...Құндылық объектінің адам үшін қаншалықты маңызды екендігін айқындайды. ...Құндылықтар қоғам үшін ең маңызды деген әдет-ғұрыптар, нормалар мен мән-мағыналар қызметін өзіне бағындырады және реттейді» [5, 124], – делінген. Ал Оксфорд сөздігінде құндылық ұғымында «этикалық бихевиоризм немесе тиісті құлық жөніндегі ненің дұрыс, ненің бұрыс, ненің жағымды, ненің жексұрын екендігі жөніндегі адамдар идеясы» [6, 611] деген анықтама беріледі. Берілген дәлелдемелерге сүйене отырып құндылықтардың субъективті және объективті сипатта болатынын көруге болады. Сондай-ақ, оның объективті сипаты біршама күшті деп есептейміз. Оған қоса белгілі бір зат не құбылыстың қоғам мүшелері тарапынан ерекше мәнге ие болып, бағасы артып, құндылыққа айналуы мүмкін. Құндылықтардың қоғам үшін маңыздылығын кейбір ғалымдар бейнелі түрде «үнсіз төңкеріс» деп те атайды. Жалпыадамзаттық құндылықтардың қазіргі әлемдік беталысын айқындап, құндылықтар картасын жасаған Мичиган университетінің (АҚШ) профессоры Р. Инглхарт осы атаумен арнайы кітап та жариялаған болатын [7]. Өйткені, құндылықтар – қоғамның барометрі. Оның құлдырауы өз кезегінде қоғамның да бұзылуына, ал берік орнығуы қоғамның да нығайа түсуіне негіз болады. Жалпыадамзаттық құндылықтарға рухани және материалдық игіліктер жатады. Ең бастысы, олар – жалпы адамдардың барлығына бірдей қымбат, ерекше мәнге ие болуға тиіс. Олар табиғи, әлеуметтік, адамгершілік ұстанымдар мен эстетикалық, құқықтық идеалдар, философиялық не діни идеялар немесе басқа да рухани құндылықтар болуы мүмкін. Осы арқылы адамзатқа ортақ құндылықтар қоғамның, тіпті өркениеттің рухани діңгегіне айналады. Өркениеттер ғұмырының ұзақ не қысқа болуы жалпыадамзаттық құндылықтарға байланысты болады. Педагогика ғылымында оған мынадай анықтама беріледі: «...жалпыадамзаттық рухани құндылықтар – бұл барлық мәдениет пен замандағы адамдар үшін абсолютті

стандарт болып саналатын іргелі, жалпыадамзаттық бағдарлар мен нормалар, моральдық құндылықтар» [8, 6]. Әлеуметтанушы Джозеф Фихтер құндылықтарды жеке басымыздың ғана емес, сонымен бірге өзгелердің де өмірінің мәніне айналуын қалайтын дүниелеріміз екенін айтады [10, 132]. Ғалымның пікірінше, жалпыадамзаттық құндылықтар мәдениет пен қоғамның салмағын арттырып, болашағын жарқын етеді [10, 132].

Адами құндылықтарға қатысты зерттеулерді саралағанымызда олардың үш түрлі негізінің бар екеніне көз жеткіздік. Мәдениеттанушы, профессор К. Клакхон өзінің «Мәдениетті зерделеу» атты еңбегінде «Адами құндылықтар дегеніміз – индивидтің не топтың танымдық, сезімдік немесе әрекеттік таңдау жасауына итермелейтін анық я анық емес концепциялары» [11, 395], – деген тұжырым жасайды. Мұндай пікірлерді біз басқа да зерттеушілердің еңбектерінен кезіктірдік [12]. Дегенмен, жалпыадамзаттық құндылықтар деген ұғымның жоқ екенін, не болмаса олардың батыстық сипатқа ие екендігін айтатын ғалымдар да жоқ емес. Мысалы, этнолингвист, мәдениеттанушы Әділ Ахметов «жалпыадамзаттық рухани құндылықтар» деген терминнің өзіне қарсы. Ол еуразия өркениет төңірегіндегі зерттеулерінде бұл ойын нақты білдіреді. Ғалым әлемнің ноосфералық дәуірге аяқ басып келе жатқанын, өркениет көші біртіндеп Еуразиялық кеңістікке – қазіргі Қазақстан мен Ресей территориясына ауып келе жатқанын тарихи салыстырмалы әдіс арқылы баяндай келе: «...ноосфералық дәуірде жеке және топтық (командылық) арман-мұраттар мен шындықтың тең құқылы феномені бой көтереді. Ал қазір «жалпыадамзаттық құндылықтар», «жаһандық армандар» жөнінде сөз қылу әлі ертерек. Өйткені, алдағы 500 жыл аумағында адамзат жоғарыда аталған доминанттар қақтығысының аясында өмір сүретін болады. Өйткені, қазір де бір шындықтың басы ашық. Мәселен, бүгінгі таңдағы «жалпыадамзаттық құндылықтар» деген ұғым, шын мәнінде, «алтын миллиардтың» агрессивті технологиялар арқылы бүкіл әлем мен адам санасын жасандылықпен улап кіргізген құндылықтары» [13, 202], - деп ой қорытады. Осындай Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры Ф.И. Гиреноктің сұхбатынан кезіктірдің. Философ-ғалым тіпті ондай ұғымның жоқ екенін алға тартады. В.Б. Румянцевке берген сұхбатында ол: «Мен үшін бұл мәселе әлдеқашан өз шешімін тауып қойған. Біреулердің әлі де аталмыш мәселені шеше алмай жүргеніне таңғаламыз. Ешқандай «жалпыадамзаттық құндылық» жоқ, болған емес және болмайлы да» [14], – деп кесіп айтады.

**Талқылау мен бақылау.** Жалпыадамзаттық құндылықтар уақыт пен орынның талғамы емес, қандай да бір мәдени кеңістікпен тоқталмайтынын және адам табиғаты мен психологиясына тән табиғи берілген қасиеттер негізінде қалыптасатынын ескере отырып, жоғарыдағы қорытынды ойлармен келісу қиынға соғар еді. Біздің ойымызша, жалпыадамзаттық құндылықтарды белгілі бір саяси және қаржылық формаларға жүктеуге болмайды. Өйткені,

оның мазмұны әділеттілік, әдептілік, мейірімділік, қарапайымдылық, сұлулық, әсемділік, достық, мейірбандылық және т.б. сияқты рухани құндылықтардан, сондай-ақ барлық адамдар үшін басты болып табылатын материалдық игіліктерден тұрады. Қазіргі әлемдегі Батыстың басымдығы құндылықтар жүйесіне қандай да бір әсер етеді деп айтқанмызбен, бұл жалпыадамзаттық құндылықтардың бағытын өзгерте алмайтынын атауымыз керек. Бұл мәселе біздің заманымызда ғана емес, тарихқа дейінгі кезеңдерде де зияткерлік алыптардың назарын бұрды, бұл арнайы жұмыстарды жазуға негіз болды. Бұл құндылықтар әлемі Ежелгі заманнан бастап негізгі өзекті тақырыптардың бірі бошғанын көрсетеді. Мәселен, Аристотель өзінің «Үлкен этика» еңбегінде жалпыадамзаттық құндылықтар туралы жазады. Ол пифагор, Сократ және Платонның жақсылық, құндылықтар туралы мәлімдемелерін тез сынайды және өз көзқарастарын әртүрлі дәлелдермен қорғайды. Аристотель: «Игіліктердің кейбіреуі құнды, басқалары – мақтаулы заттардың, үшіншілері – мүмкіндіктердің қатарына жатады. Құндылар деп мен Құдайдан тарайтын ең қадірлі игілікті айтамын, мысалы, жанды, ақылды, бұлар – бастапқы алғашқы принцип деуге болатын нәрселер. Құнды – бұл сыйлы, ондай нәрселерді бәрі де құрметтейді. Ізгіліктің әсерімен адам абыройлы болады, сондықтан да ол – құндылық» [15, 253], –дейді. Аталған трактатында Аристотель игіліктерді жанға қатысты, тәнге қатысты және жанға да, тәнге де қатысы жоқ игіліктер деп бөледі. Жанға қатысты игілік түрін ең жоғарғы игіліктер санатына қосып, өз ойын былайша өрбітеді: «Жанға қатысты игіліктер екі жаққа бөлінеді – ақыл иесіне және ақылдан ада жаққа. Ақылға ие жағына ақылдылық, көрегендік, даналық, үйрету қабілеті, ес және сол сияқты қабілеттер тін: ақылдан ада жағына ізгіліктер деп аталатындар: қанағат, әділдік, ерлік және басқа да ұнамды мінез-құлық түрлері жатады» [15, 257], –дейді. Жоғарыда келтірілген пікірлерін ол өз ұлына арнап жазған өсиет кітабы – «Никомах этикасы» атты еңбегінде дамыта түседі [15, 53-295].

Ежелгі дәуірдің ойшылдарынан бастау алған әртүрлі жіктеулерді қазіргі кездегі аксиология ғылымындағы жіктелістер толықтыра түседі. Мондай-ақ құндылықтар теориясына жанама салалардың да маңызды мәселені байқамай өтпейтіні көрінеді. Мысалы, қазіргі педагогикада құндылықтардың мынадай түрлері аталынады.

«Құндылықтар биопсихологиялық (денсаулық) және рухани реттілікте болады. Құндылықтар рухани мәдениет түрлеріне қарай адамгершілік (өмірдің мәні және бақыт, қайырымдылық, жауапкершілік, ұят, ар, абырой), эстетикалық (әсемдік, маңыздылық), діни (сенім), ғылыми (ақиқат), саяси (бейбітшілік, әділеттілік, демократия), құқықтық (заң және құқық тәртібі) болып жіктеледі» [8, 6]. Алайда құндылықтардың жіктелуі бірдей болмайды. Бұл – заңды құбылыс. Біз ХХ және ХХІ ғасырдағы аксиологиялық зерттеулерге шолу жасағанымызда, олардың кең таралған 50-ден астам

классификациясының бар екенін білдік. Солардың ішіндегі ең әйгілілері – М. Рокич, Г. Хофстед, Ш. Шварц, Г. Олпорт сияқты ғалымдардың зерттеулеріндегі жіктеулер. Аталған авторларды құндылықтар теориясына маңызды жаңалықтар енгізген, ғылыми негізін қалыптастырып, болашағына болжам жасаған ғалымдар деп айтуға болады. Мысалы, Рокич құндылықтарды мақсаттық (terminal) және құралдық (instrumental) деп екіге бөліп, жалпы саны 36 құндылықты тізбектеп шығады. Ол: «Адамның өмірде қол жеткізуді қалайтын жағдайы (еркіндік, отбасындағы сенім т.б.) мақсаттық, ал сол мақсаттық құндылықтарға жету үшін жасалатын әрекеттері құралдық құндылықтарды қалыптастырады» [16, 9], – дейді. Мильтон Рокич құралдық құндылықтарға қарағанда абстрактілі, әмбебап және өзгермейтін қалыпқа ие мақсаттық құндылықтардың адамның қалаулы құндылықтары болып саналатынын, ал құралдық құндылықтар болса, мақсаттық құндылықтарға қарағанда әлдеқайда нақты және құбылмалы болып келетінін, аталған екі құндылық түрінің арасындағы айырмашылықты бөліп жару қиынға соғатынын жазады. М. Рокич мақсаттық құндылықтарды жеке тұлғалық және қоғамдық деп, ал құралдық құндылықтарды моральдік және біліктілік деп екіге бөліп қарастырады. Өзіне деген құрмет, қоғамда өзін таныта алу секілді құндылықтар жеке тұлғалық, ал бейбітшілік пен теңдік қоғамдық құндылықтар қатарына қосылады. Адамдарда жеке тұлғалық құндылықтар салмағының болуы қоғамдық құндылықтардың маңызын төмендетсе, керісінше, қоғамдық кемітеді.

Аксиология ғылымында Ш. Шварцтың классификациясы да кең өріс алған. Ол құндылықтарды онға бөліп қарастырады да, әр адамда құндылықтардың әртүрлі көрінуі мүмкін екенін, кей адамда бір құндылықтың басым болуын, ал кей адамдарда бірнеше құндылықтың қатар көрінуін тілге тиек етеді. Ғалым жалпыадамзаттық құндылықтардың мынадай түрлерін атап өтеді: күш (power), жетістік (achievement), гедонизм (hedonism), ынта-ықылас (stimulation), өзін-өзі бағыттау (self-direction), әмбебаптық (universalism), мейірбандық (benevolence), дәстүр (tradition), сәйкестік (conformity), қауіпсіздік (security) [15, 5-7]. Ш.Шварц пен М.Рокичтің жіктелмесінде ортақ құндылықтарды байқауға болады. Тек М. Рокичтің ғана емес, басқа да зерттеушілердің жіктелмесінен Ш. Шварцтың жіктелмесінен ерекшеліп тұрған құндылық – дәстүр. Дәстүрді белгілі бір этностың өзіне тән рухани-мәдени жолы деп қарастырғанымызбен, оны жалпыадамзаттық аяда қарастыра аламыз.

**Нәтижелер.** Жоғарыда құндылықтардың елдің экономикалық, саяси-әлеуметтік бағытта өркендеуінің негізі екенін атап айттық. Ол ең әуелі жеке тұлға болмысынан көрінеді. Жалпыадамзаттық құндылықтар – жеке тұлғаның мәдени-этикалық негізі болып табылады. Оны адамның өзіне ғана емес, жалпы қоршаған ортаға, болмысқа деген көзқарасы мен ниетін қалыптастырып, адами қалпын анықтайтын ішкі механизмі деуге болады. Мәдениеттанушы Г. Хофстед құндылықтардың бала кезден бастап бейсаналы түрде қалыптасатынын айтады.

Өзінің әйгілі «Мәдениеттің салдары» атты еңбегінде: «Құндылықтар дегеніміз – қарсы мәні бар сезімдер жиынтығы. Әрқайсысының оң және теріс жағы болады. Құндылықтар мынадай дүниелерге қатысты болады: жауыздық жақсылыққа қарсы, ластық – тазалыққа, қауіп – тыныштыққа, әдепсіздік – сыпайылыққа, ұсқынсыздық – сұлулыққа, табиғи болмаған нәрсе – табиғилыққа, қалыпсыздық – қалыптылыққа, парадоксалдылық – логикалылыққа, иррационалдылық – рационалдылыққа, моральдық – азғындыққа қарсы боп саналады. Өйткені, құндылықтарымыз өміріміздің бастапқы кезеңінде қалыптасады, олар иррационалды болып саналады (дегенмен, біз өзімізді толыққанды саналы әрі ақылдымыз деп есептейміз!). Шындығында, құндылықтар біздің субъективті болмысымыз бен ой-санамызды анықтайды» [10, 6], – дейді ол. Құндылықтар – адам өмірінің басты мәні болып табылатын стандарттар, жақсы мінез-құлық пен өмірлік сенім-түсініктердің жиынтығы. Әр адам баласы дүние есігін ашқан сәттен белгілі бір әлеуметтік ортаның мүшесі болады. Ал ол оған дейін қалыптасып үлгерген құндылықтар жүйесінің ішінде өмір сүреді де, Г. Хофстед айтқандай, кіші жастан бастап оны өз бойына дарытады. Ол отбасынан, жақын ортадан, жазба материалдардан өзіне ұнағанын үлгі ретінде алу арқылы қалыптасады. Құндылықтар адамнан – адамға, қоғамнан – қоғамға, мәдениеттен – мәдениетке ауысуы мүмкін. Осы арқылы құндылықтар қоғамдық этика мен әрекеттер жүйесінің бастаушысы, қоғамды білудің негізі болады. Құндылықтардың қоғаммен қатынасы күрделі жүйені құрайды: адамдар арасындағы ненің жақсы, ненің жаман, ненің пайдалы, ненің пайдасыз, ненің мақтаулы, ненің қылмысқа әкеп соғатынын да белгілейді. Құндылықтар жүйесінің белгілеріне талдау жасау арқылы біз қоғам дамуының өрісін анықтап, болашағына болжал жасауға мүмкіндік аламыз. «Қоғамның бірде-бір құндылыққа ие болмауын өзінің ең күшті әлеуметтік реттеуші құралынан айырылғаны деп түсіну керек» [10, 137], – дейді әлеуметтанушы Дж.Фихтер. Осылайша құндылықтар арқылы біз жеке тұлғаның ғана емес, сол арқылы бүкіл бір қоғамның, елдің бет-бейнесін анық, нақты көре аламыз. Бұл, әрине, қоғамның мәдени болмысына қатысты болады. Белгілі бір заттарға ерекше мән беретіндіктен, құндылықтар стандарттаушы нормаларға айналады. Ал нормалар бірте-бірте діл – менталитет ретінде қалыптасып, географиялық не мәдени әлеуеттегі қауымдастықтарды өзара ұқсастықтарына қарай бір ортаға жинайды. Нәтижесінде, тіл, діл, ой, сезім, қиял және мінез-құлық тұрғысынан халық ортақ сипаттарға ие болады. Ұлттың өзгешелігі, басқаларға ұқсамайтын бірегейлігі негізінен құндылықтар тобына жинақталады. Жалпыадамзаттық құндылықтар бір ұлт мәдениетінің іргетасын қалайды. Сонымен бірге, бір ұлт мәдениетінің өзгеге ұқсамас даралығын ғана айқындап қоймай, сондай-ақ басқа мәдениеттермен ұқсастығы мен айырмашылығын белгілейді. «Жалпыадамзаттық құндылықтардың арасында мәдениет диалогтық феноменге айналады» [16, 120], – дейді ғалым И.Д. Каландия.

Осы тұрғыдан алғанда, жалпыадамзаттық рухани құндылықтардың сипаттамалық ерекшеліктерін зерттеу қажеттілігі туындайды. Ең алдымен, құндылықтар антропогендік деп айтуымыз керек. Адам бар жерде оның өзіне тән құндылығы болады. Бұл адамның ортақ қасиеті – бір нәрсені екіншісінен артық көру, оған салыстыра отырып баға беру болып табылады. Жақсылық пен жамандық, шыншылдық пен өтірік, сұлулық пен ұсқынсыздық, әділеттілік пен зұлымдық сияқты қарама-қарсылықтың түрлері құндылықтардың қалыптасуын жеделдетеді, қоғамдық сана мен мәдениетте бекітіліп, адам үшін бағдар болып қызмет етеді.

Құндылықтардың статикалық әрі динамикалық қалпы, екі қыры бар. Зерттеушілердің дәл осы тұста пікір қайшылығына тап болатыны осыдан болар деп ойлаймыз. Алайда, көптеген ғалымдардың пікірлері олардың тұрақты болмайтындығын көрсетеді. Құндылықтар жүйесінің өзгеруіне қоғамдық факторлар, әлеуметтік-саяси, психологиялық факторлар әсер етеді. Этникалық қазақтардың құндылықтарын ғылыми талдау нысанына алған С. Нұрмұратов: «Құндылықтар, ол – өте үлкен әлем. Олар өзгеруі, дамып бір түрден екінші түрге ауысуы, трансформацияға ұшырауы, жойылып кетіп, жаңасы пайда болуы мүмкін» [15], – дейді. Ал Ә. Рымғазықызы құндылықтарды «адамның жер бетінде өмір сүруінің мәні мен маңызын анықтайтынын» тілгетіек етіп: «Ұлттық құндылықтардың өзгеру процесі өте көп уақытты қажет етеді. Құндылықтар бағыты жасалуы, жойылуы, сыналуы, өзгеруі немесе жаңа маңызға ие болуы мүмкін» [15], – деп ой қорытады. Осы орайда, жоғарыда есімдері аталған ғалымдардың құндылықтардың жойылып кетуі мүмкін деген пікірімен келісе алмаймыз. Біздің ойымызша, құндылықтар белгілі бір деңгейде мәнін өзгертіп я болмаса қоғамдық өмірде маңызын азайтуы мүмкін, алайда біржолата жойылып кетуі мүмкін емес. Өйткені жалпыадамзаттық құндылықтар адамзат атаулыға ортақ, бір ауыздан құпталған, күллі адам баласы үшін қымбат қасиеттер болып саналады. Тек олардың жекелеген мәдени-географиялық кеңістіктерде өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін. Алайда құндылықтардың динамикалық қасиетінен гөрі, статикалық қасиетінің басымырақ екендігі рас. Кейбір отандық ғалымдар кей құндылықтардың тіпті динамикалық қасиетінің болмайтынын айтады. Мысалы, Г. Смағұлова эстетикалық құндылықтарды осындай қасиетке ие деп санайды. Лингвист-ғалым Г. Смағұлова өз зерттеуінде былай дейді: «Әдетте, адам өмірінде құндылықтар әртүрлі. Мәселен, моральдік (адалдық пен әділеттілік), діни (мойынсұнушылық, төзімділік), әлеуметтік (қайырымдылық), сезімдік (махаббат, достық), эстетикалық (сұлулық, әсемділік, үйлесімділік) т.б. Бірақ құндылықтар әлемі әрдайым өзгеріп отырады. Оған, әсіресе, қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер себепші болады. Себебі, адамдардың өмір сүру ерекшеліктері және олардың жеке және топтық көзқарастары құндылықтардың әлсіреуі мен күшеюіне әкеледі. Алайда, аталған және аталмаған құндылықтар

арасында эстетикалық құндылықтар көп жағдайда өз деңгейін сақтап қалатын сияқты. Өйткені, өзге құндылықтар өзгермелі болса, сұлулық, әдемілік, үйлесімділік қашанда адамдардың мәңгі құштарлығына арқау болатын конкретті дүние. Мысалы, ақша, мансап бірде бар, бірде жоқ дүние болса, эстетикалық ләззат сыйлайтын әсем табиғат көрінісі, адамның сұлулығы т.б. үйлесімді әдемі зат, сұлу бейне әркез адамдардың көз алдында» [15, 312]. Ғалымның бұл пікірін қисынды деп санаймыз. Әдебиеттің негізінде қарасақ, бұл пікірдің өзектілігі арта түседі. «Себебі, әдебиет ең алдымен эстетикалық функция атқарады. Танымдық, тәрбиелік қызметінен бұрын оның оқырманға эстетикалық әсер сыйлайтыны, адам жанын сұлулыққа құштар қып, жан әлемін үйлесімділікке баулитыны белгілі» [15, 80]. Алайда, біз айтып отырған әдебиеттің өзінде сұлулық әрқашан да әртүрлі көрінуі мүмкін. Әсіресе, ол көбінесе сол халықтың мәдени, ұлттық ерекшелігіне (идентификациясына) байланысты болады. Бір ұлттың әсемділік туралы ұғымының қалыптасуына оның ғасырлар бойғы тұрмыс-тынысы мен табиғи-географиялық ерекшеліктерінің өте зор ықпалы болатыны заңды. Әдебиет те сол халықтың мәдени кодында сақтаулы сұлулық ұғымын ашып беруге қызмет етеді. Осыған байланысты, қазақ әдебиетіндегі сұлулық деп танылған дүние басқа ел әдебиетінде мүлдем басқа мағынада қарастырылуы мүмкін. Бұл жайлы М. Жұмабаев «Алқа» атты әдеби манифестінде орынды пікір білдіреді: «Қазақтың мұрнынтесіп зере салуы Еуропа көзінде сұлулық емес, тағылық деп саналады ғой. Яки Еуропаның күн батқандағы суретті аузынан суы құрып мақтауы қазақтың өз әдебиетінде жоқ қой» [15, 55], – дейді ақын. Сұлулықтың, жалпы эстетикалық құндылықтардың басқа құндылықтармен салыстырғанда біршама тұрақты болатыны жасырын емес. Алайда, ол әртүрлі сипатта көрініс табуы мүмкін екенін осыдан аңғаруға болады. Осы тұрғыдан алғанда, жалпыадамзаттық құндылықтар ұлттар мен халықтардың бәріне бірдей ортақ болып саналғанмен, олардың өмірге көзқарасына, парадигмасына қарай әртүрлі сипатта көрінетінін ескеруге тиіспіз. Бір жағынан, дәл осы қасиеті құндылықтардың бірегейлік дейтін бүгінгі жаһандану дәуірінде ерекше маңызды тақырыптың маңызын ашуға ықпал етеді.

Әр дәуірдің өзінің негізгі құндылығы бар. Құндылықтарды уақыт пен мекенге бағынбайтын абсолютті игіліктер дегенімізбен, олар қоғам ыңғайына қарай әр кезеңде әрқилы көрінеді: маңызы біресе артып, біресе азайып отырады. Бұл жалпыадамзаттық құндылықтардың жойылып кететінін білдірмесе керек. Қоғам бар жерде құндылықтар жүйесі де қатар жүретіні табиғи заңдылық. Аксиология ғылымының көрнекті маманы Ш. Шварц құндылықтардың негізгі алты ерекшелігін атап өтеді. Олар:

1. «Құндылықтар – өзара тығыз қатынастағы сенімдер жүйесі. Өз күшіне енген кезде олар адам жанын ыстық сезімге бөлейді. Қандай да қауіп төнген жағдайда тәуелсіздік аса маңызды құндылық болып саналатын адамның ашуын



туғызады. Оны қорғай алар қауқары болмаса, торығуға бет алады да, айтпегенде өзін бақытты сезінеді.

2. Құндылықтар белгілі бір әрекетке жігерлендіретін қалаулы мақсаттармен сабақтас болады. Әлеуметтік тәртіп, әділет, өзгелерге пайдалы болу құндылық болып саналатын адамдар аталмыш мақсаттарға жету жолында жан аямайды.

3. Құндылықтар белгілі бір әрекеттер мен жағдайларға бағынышты болмайды. Мысалы, тіл алғыштық пен адалдық құндылықтары жұмыс орнында, мектепте, бизнес не саясатта, достар мен бөгде адамдар арасында да маңызды болуы мүмкін. Бұл ерекшелік құндылықтарды әдеттегі нақты әрекет, ситуация, объектілермен қатысы бар нормалар мен көзқарастар жүйесінен айырады.

4. Құндылықтар стандарт немесе критерий ретінде қызмет етеді. Құндылықтар саясатта, адамдар арасында, оқиғалар мен түрлі жағдайларда таңдау жасау мен бағалау деңгейін белгілейді. Адамдар ненің жақсы, ненің жаман екенін, дұрыс пен бұрысты, құпталған іс пен тыйым салынған істі жалпыадамзаттық құндылықтарға сүйене отырып шешеді. Алайда күнделікті тұрмыстағы шешімдерімізге тигізер әсері жағынан олар үнемі саналы түрде бола бермейді.

5. Құндылықтар өзара маңыздылығына қарай реттеледі. Адамдардың құндылықтары олардың индивидуалдық қасиеттерімен реттеледі. Олар жетістікке көп мән бере ме, әлде адалдыққа ма, жаңашылдыққа ма, дәстүршілдікке ме? Аталған иерархиялық ерекшелік те құндылықтарды нормалар мен көзқарастардан айырады.

6. Кейбір құндылықтар әрекет етуге жетекшілік етеді. Кез келген қатынас не мінез-құлықтың бірнеше құндылыққа әсері бар» [15, 3-4].

Жоғарыда айтылған пікірлер құндылықтардың өзіне тән ерекшеліктерін ашып береді. Жалпыадамзаттық құндылықтар жеке тұлға мен қоғам алдындағы рөлі туралы айттық. Шынында да, құндылықтардың қоғамдық жүйені реттеуші, демократиялық игіліктерге жету жолындағы қызметі өте үлкен деп айта аламыз. Мысалы, достық, қайырымдылық, қонақжайлылық сынды жалпыадамзаттық құндылықтар тұтас қоғамның дамуына ықпал ететіні белгілі. Егер біз құндылықтар жүйесінің осы жағын қарастырсақ, онда олардың қызметі туралы айтуға мәжбүр боламыз. Құндылықтардың өзіндік қызметі туралы түрлі пікірлер бар, (Рокич, Хофстед, Шварц т.б.). Дегенмен, оның функциясын біршама толымды түрде ашып берген – социопсихолог Дж.Фихтер. Ол құндылықтардың негізгі алты функциясы бар деп есептейді.

1. Құндылықтар – адамдар мен топтардың әлеуметтік игіліктерге жетуіне жол ашатын құралдар. Стратификация жүйесін жасайды. Жеке тұлғаның айналасындағылардың көзінше қай тұста екенін білуге сеп болады.

2. Құндылықтар адамдардың назарын қалаулы, пайдалы әрі маңызды деп танылған мәдени не материалдық нысандар үшін бағыттайды. Өте құнды бір объект қашанда адам мен қоғам үшін ең үздік деп танылмауы мүмкін.

3. Әр қоғамдағы идеал түсінік пен мінез-құлықтар құндылықтар арқылы анықталады. Әлеуметтік тұрғыдан бағалы деп танылған мінез-құлықтың кестесін (диаграммасын) сызады. Осылайша адамдар әрекеттері мен түсініктерін ең жақсы қай жолда көрсету керек екенін ұғына алады.

4. Құндылықтар адамдардың әлеуметтік рөлдерін таңдауында және оны жүзеге асыруында жетекшілік жасайды. Қызығушылық оятып, қайратын қамшылайды.

5. Құндылықтар әлеуметтік бақылау мен басқарудың құралдары. Адамдарды әдет-ғұрыптарды сақтауға бағыттайды, дұрыс нәрселерді жасауға итермелейді. Сонымен бірге, құндылықтар мақұлданбаған (бұрыс) мінез-құлықтарға тосқауыл болады, тыйым салынған үлгілердің нелер екеніне жөн сілтейді және әлеуметтік тәртіпсіздіктерден туындаған ұят пен кінәлілік сезімдерінің оңай ұғынылуын қамтамасыз етеді.

6. Құндылықтар ниеттестік (ынтымақтастық) құралдары ретінде де қызмет етеді. Әлеуметтанушы ғалымдардың бір шарасы – кейбір топтардың жалпыадамзаттық құндылықтарды жою үшін арнайы жасақталуы. Адамдар дәл осы топ мүшелерінен адамгершіліктің жоғарғы үлгілерін күтеді әрі өздері де сол топ мүшелеріне ұқсауға тырысады. Ортақ құндылықтар әлеуметтік ниеттестік (ынтымақтастық) жарататын және оны ғұмырлы ететін ең маңызды факторлардың бірі болып саналады» [10, 139].

Жоғарыда аталған құндылықтар функцияларын біз қазіргі қоғамның баталысынан да айқын көре аламыз. Әсіресе, демократиялық принциптерге сай жаңа қазақстандық қоғам қалыптастыру барысында аталған қызметтердің орны ерекше болып саналады. Қазіргі таңда жеке тұлға құндылығы алдыңғы қатарға шықты деуге негіз бар. Өйткені, адами капиталсыз елдің болашағы айқын балмайтындығы ғылыми тұрғыдан дәлелденген. Жеке тұлға құқығы, оның құрметі, қауіпсіздігі мен қызметі және оның басқа ұлттар мен діни конфессия өкілдері арасындағы өзара ымырашылдық мәселелеріне қазіргі қазақ қоғамында аса үлкен маңыз беріліп отыр. Бір жағына, бұл – әлемдік үрдісте, дүниежүзілік мәдени бағытта бар құбылыс. Өйткені, қазақ қоғамын әлемдік қауымдастықтың ажырамас бөлшегі деп білеміз. Өмір сүріп отырған дәуірімізге ғылымда әртүрлі анықтамалар беріліп келеді. Постиндустриялық білім қоғамы немесе ақпараттық ғасырда, я болмаса постмодерн дәуірінде өмір сүріп жатырмыз, алайда берілген анықтамалардың бәрі де өз дәуірінің құндылықтар жүйесіне қарай бағытталып отыр. Құндылықтардың бәріне қайта баға берумен ерекшеленетін қазіргі постмодерн дәуірінің өзіндік айырмашылықтары жөнінде қоғамтанушы ғалым Т. Орал маныдай пікір айтады: «Жаһандану жаңа қоғамның дәстүрлі қоғамнан көп айырмашылығы

жоқ құндылықтар жүйесіне жаңа өлшемдер енгізіп жатыр. Яғни қауымдастықтардың тіл алғыштық мәдениеті, көршілік қатынастары, қауіпсіздік пен қорғаныс тәртібі, адалдық пен сатқындық, жабықтық пен құпиялылық, махаббат пен төзімділік, құрмен пен үрей, еркіндік пен тәуелділік сынды қоғамдық құндылықтар заманауи құндылықтардың ықпалы астында қалуда яки жаңа мәнге ие болуда. Қоғамдық құндылықтарды мұндай өзгеріске әкеліп жатқан қазіргі заманның құндылықтары мыналар: демократия, бәсекелестік мәдениеті, өнімділік, адам құқытары және жеке тұлға. Соңғысы, яғни жеке тұлға – постмодерн қоғамының, яғни дәуіріміздегі білім қоғамының еі үлкен құндылығы. Дәстүрлі қоғамдарда қауымдастық, жаңа индустриалды қоғамдарда қорлар (клубтар) ең үлкен құндылық болып саналса, білім қоғамында жеке тұлға ең үлкен құндылыққа айналды. Барлық өзге де қоғамдық құндылықтар осы құндылықтың айналасында және оны алға шығаруға қызмет ету арқылы өмір сүреді» [16, 23]. Ғалым айтып өткен бәсекелестік мәдениеті мен жұмыс өнімділігі нарықтық қоғамның өзі бізден талап етіп отырған адами құндылықтар болса, адам құқығы мен жеке тұлғаның құрметі демократиялық ұстанымдардың өзегі болып саналады.

**Қорытынды.** Қорыта айтсақ, құндылықтар бүгінгі таңда философиялық, психологиялық, педагогикалық, лингвистикалық, антропологиялық және экономикалық аспектілерде қарастырылып отыр. Әдебиеттану ғылымының аясында құндылықтардың мәнін ары қарай зерттеу бүгінгі гуманитарлық ғылымдар үшін өзекті болып саналады. Құндылық дегеніміз – білгілі бір заттың не құбылыстың маңыздылығы әрі пайдалылығы. Осы екі қасиет құндылықты қалыптастырады және дамытады.

Құндылықтардың жіктелуінде де бірыңғай пікірлердің жоқ екені айтылды. Біз құндылықтарды мақсаттық және құралдық деп жіктеген М. Рокичтің тұжырымдарына арқа сүйейміз. Сондай-ақ құндылықтардың мынадай негізгі түрлері бар деп есептейміз. Олар: эстетикалық, этикалық, экономикалық, діни, саяси, әлеуметтік және танымдық құндылықтар. М. Рокичтің көрсеткен 36 түрлі құндылық аталған негізгі бастаулардан тарайды. Мысалы, әсемдік, сұлулық, жарасымдылық құндылықтары эстетикалық құндылықтар санатына кіреді. Құндылықтарды қарапайым түрде материалдық және рухани деп те жіктеуге болады. Материалдық құндылықтарға экономикалық, ал рухани құндылықтарға эстетикалық, этикалық, діни құндылықтар жатады. Сонымен бірге аталған жіктеулерден тыс ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар деп жіктеу тәжірибесі бар. Біздің ойымызша, бұлардың арасында айтарлықтай айырмашылық жоқ, шартты ұғымдар саналады. Ұлттық құндылықтар дегеніміздің өзі жалпыадамзаттық құндылықтардың мәдени-географиялық кеңістіктегі ерекшелігі деп есептейміз. Осыдан ұлттың дәстүр-салты, өзіне тән бірегейлігі мәселесі туындайды.

Құндылықтардың табиғаты олардың антропогенді екенін көрсетеді. Адам бар жерде қоғамның болатыны секілді, қоғам бар кезде оның өзіндік құндылықтар жүйесі де нақтыланатынын заңдылық деп айтуға болады. Олар индивидуалдық, ұжымдық және қоғамдық сипатта өмір сүреді. Құндылықтардың негізгі үш қайнар көзі бар. Олар – таным, сезім және әрекет. Бұлар – адам болмысының үш тұғыры әрі өзара тығыз қатынастар жүйесіне ие. Индивидтің бойындағы құндылықтар бастапқы кезеңде қоғамдық нормалар негізінде бейсаналы түрде қалыптасады. Өйткені ол – әлеуметтік жаратылыс. Жеке тұлғаның бойында бір мезетте бірнеше жалпыадамзаттық құндылық қатар өмір сүреді. Алайда дүниетанымдық тұрғыдан жеке тұлғаның құндылықтық бағдары бірдей бола бермейді. Жекелеген адамдардан қоғам құралады десек, әлеуметтік жүйе үшін де құндылықтардың алар орны орасан. Өйткені құндылықтар қоғамдық нормалар мен мәдени жүйелердің негізін қалыптастырады.

Құндылықтар жүйесі қоғамға отбасы, білім беру жүйесі, БАҚ және әдебиет пен өнер салалары, сондай-ақ кітапханалар арқылы беріледі, ұрпақтан-ұрпаққа таралады. Қоғамдағы құндылықтар жүйесінің өзгеруіне саяси және әлеуметтік факторлар үлкен әсер етеді. Демек, қоғамдық-саяси факторлар аксиологиялық басымдықтарды тудырады. Мысалы, Қазақстанның өз тәуелсіздігін жариялауы, өз кезегінде, қоғамдағы ұлттық құндылықтардың жандануына түрткі болады. Енді дәстүр, дін және тіл мәселесі өзекті бола түсуде. Сондықтан біз қазақ қоғамында соңғы ширек ғасырда қайта жанданған ұлттық құндылықтарды атаймыз. Атауы әртүрлі болғанымен, оларды жалпыадамзаттық құндылықтардан ажыратуға болмайды. Олардың өзгеруіне ықпал ететін негізгі факторлар – нарықтық қоғам және постмодерндік дәуір болып табылады.

#### **Әдебиеттер:**

1. Қорғанбек А. Ұлт руханияты гуманитарлық ғылымнан не күтеді? Академик Сейіт Қасқабасовпен әңгіме. // Егемен қазақстан, 2017, №55.
2. Қасабек А. Ұлттық руханияттың құндылық болмысы // Қазақтану өрісі: Оқу құралы / Жалпы редакциясын басқарған Ж. Молдабеков. – Алматы: Қазақ университеті, 2005. – 204 б.
3. Харрисон Л., С. Хантингтон. Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. Под. Ред.– М.: Московская школа политических исследований, 2002. – 320 с
4. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия / Бас. ред. Бүркітбай Аяған. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының бас редакциясы, 2004. – 696 б.
5. Жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтар мен педагогтердің жаңашыл тәсілдері негізінде тәрбие жүйесін жаңарту жолдары. Әдістемелік

құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 64 б.

6. Ахметов Ә. Қ. Еуразия коды. Бесінші өркениет қарсаңында. – Астана: Деловой мир Астана, 2012. – 268 б.

7. Әлемдік философиялық мұра. Жиырма томдық. 3-том. – Алматы: Жазушы, 2005. – 568 б.

8. Есентайұлы С. Құндылықтардың төресі. // Қазақ әдебиеті, №8 (3224) 25.02.2011.

9. Yergaliyeva S. Zh., Anesova A. Zh., Melnyk N. V., Uaikhanova M. A., Sarybayeva B. Zh. Linguistic-Personological Strategies and Practices of Commenting on Political Texts in Virtual Space // International Journal of Society, Culture & Language, No 10 (3). 2022, –P. 125-136 DOI: <https://doi.org/10.22034/ij scl.2022.558154.2714>

10. Смағұлова Г.Н. Құндылықтар әлеміндегі «сұлулық» концептісі // ҚҰ ҰҒА Хабарлары. Қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар сериясы. 2015. №1. – 336 б.

11. Худайбергенов Н. Қазіргі ғылымдағы жалпыадамзаттық құндылықтар жайлы түсінік. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 80-89 б.

12. Жұмабаев М. Табалдырық. Манифест. Кіріспе мақала: М.Қойгелдиев. – Алматы: Тау-Самал, 2011. – 108 б.

13. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. – Алматы: Ғылым, 1984. – 272 б.

14. Бабалар сөзі: Жүзтомдық. – Астана: Фолиант, 2011. Т.76: Новеллалық ертегілер. – 432 б.

15. Нысанбаев Ә. Қазақ философиясының рухани бастаулары. Егемен Қазақстан. 17.07.13.

16. Жолдасбеков М. Асыл арналар: Әдеби мақалалар. – Алматы: Жазушы, - 1990. – 352 б.

### **А.К. НУРБАНОВА**

Евразийский гуманитарный институт имени А. К. Кусаинова, Астана,  
Казахстан

### **М.Н. БАРАТОВА**

Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан

## **ТЕОРИЯ ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ**

**Аннотация.** Представления о ценности напрямую связаны с воспитанием, поскольку содержание воспитания составляет реализацию социальных программ, действующих в системе ценностей. Духовные ценности

– это фактор, определяющий регулирование поведения человека. Ценность – важность и полезность того или иного предмета или явления. Она определяет, насколько важен объект для человека. Общечеловеческие ценности – вещи, которые считаются одинаково почитаемыми и дорогими человеку в целом. Национальные ценности – виды общечеловеческих ценностей, проявляющие определенную национальную индивидуальность. Аксиология – это учение о ценностях, специальная область философской науки, изучающая природу, систему и структуру ценностей. Генезис – понятие, отражающее рождение и дальнейшее развитие определенного предмета, явления. Генезис диктует определенный этап процесса развития. Ценность – это то, что важно, значимо или полезно для человека или общества. Большинство людей знают, что такое материальные ценности, но не все правильно понимают, что такое духовные ценности. Это более сложное понятие, которое также интерпретируется по-разному. В статье мы разбираем, что такое духовные ценности, чем они отличаются от материальных ценностей, какие они и какое значение имеют. Духовные ценности – это идеалы и убеждения, которые управляют жизнью человека, служат ему ориентиром и помогают ему принимать правильные решения. Они устанавливаются для себя как обществом, так и человеком. В отличие от материальных ценностей, они не имеют реальной стоимости, но их значение для человека может быть относительно высоким. Система духовных ценностей индивидуальна для каждого человека и является важнейшей составляющей его личности.

**Ключевые слова:** духовные ценности, ценностные ориентации, система ценностей, национальные ценности, аксиология, формирование личности.

**A.K. NURBANOVA**

Eurasian Humanitarian Institute named after A. K. Kusainov, Astana, Kazakhstan

**M.N. BARATOVA**

Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

## **THEORY OF UNIVERSAL SPIRITUAL VALUES**

**Annotation.** The ideas of value are directly related to education, since the content of education is the implementation of social programs operating in the system of values. Spiritual values are a factor determining the regulation of human behavior. Value is the importance and usefulness of a particular object or phenomenon. It determines how important an object is to a person. Universal values are things that are considered equally revered and dear to a person as a whole. National values are types of universal values that manifest a certain national identity. Axiology is the doctrine of values. A special field of philosophical science that studies the nature, system and structure of values. Genesis is a concept reflecting

the birth and further development of a certain subject, phenomenon. Genesis dictates a certain stage of the development process. Value is something that is important, meaningful or useful for a person or society. Most people know what material values are. But not everyone understands correctly what spiritual values are. This is a more complex concept, which is also interpreted in different ways. Today we will analyze what spiritual values are, how they differ from material values, what they are and what meaning they have. Spiritual values are ideals and beliefs that govern a person's life, serve as a guide for him and help him make the right decisions. They are established for themselves by both society and man. Unlike tangible assets, they have no real value. However, their value for a person can be relatively high. The system of spiritual values is individual for each person and is the most important component of his personality.

**Keywords:** spiritual values, value orientations, value system, national values, axiology, personality formation.

### References

1. Korganbek A. What does the spirituality of the nation expect from the humanities? Conversation with academician seit Kaskabasov. // Sovereign Kazakhstan, 2017, No. 55.
2. Kasabek A. the value of National spirituality // the field of Kazakh Studies: a textbook / headed by zh. Moldabekov. - Almaty: Kazakh University, 2005. - 204 p.
3. Harrison L., S. Huntington. Culture has knowledge. There is an image of the value of public progress. Pod. Ed.- M.: Moskovskaya School of Political Studies, 2002. – 320 p.
4. Kazakhstan. National Encyclopedia / General. Ed. "I Don't Know," He Said. - Almaty: main editorial office of the Kazakh encyclopedia, 2004 – 696 p.
5. ways to modernize the educational system based on Universal and national values and innovative approaches of teachers. Methodical manual. - Astana: Y. Altynsarin National Academy of Education, 2013. - 64 p.
6. Akhmetov A. K. Eurasian code. On the eve of the fifth civilization. – Astana: business world Astana, 2012 – 268 p.
7. World philosophical heritage. Twenty volumes. Volume 3. - Almaty: writer, 2005 – 568 p.
8. Esentayevich S. judge of values. // Kazakh literature, No. 8 (3224) 25.02.2011.
9. Yergaliyeva S. Zh., Anesova A. Zh., Melnyk N. V., Uaikhanova M. A., Sarybayeva B. Zh. Linguistic-Personological Strategies and Practices of Commenting on Political Texts in Virtual Space // International Journal of Society, Culture & Language, No 10 (3). 2022, – p. 125-136 DOI: <https://doi.org/10.22034/ijsc.2022.558154.2714>
10. Smagulova G. N. the concept of "beauty" in the world of values // messages of NAS NU. A series of social and humanitarian Sciences. 2015. No. 1. - 336 pages.

11. Khudaibergenov N. the concept of universal values in modern science. – Almaty: Kazakh university, 2017. - 80-89 pp.
12. Zhumabayev M. Threshold. Manifesto. Introductory article: M. Koigeldiev. - Almaty: Tau-Samal publishing house, 2011. - 108 p.
13. Kaskabasov S. Kazakh folk prose. - Almaty: Science, 1984 – 272 p.
14. word of ancestors: Centenary. - Astana: Folio, 2011. Vol. 76: Short Story Tales. – 432 p.
15. Nysanbayev A. spiritual origins of Kazakh philosophy. Sovereign Kazakhstan. 17.07.13.
16. Zholdasbekov M. Asyl channels: literary articles. - Almaty: writer, - 1990. - 352 p.
17. Galimzhanov B. G. harmony of the works of Yunus Emre and Mashhur Zhusup. // Bulletin of the Eurasian humanitarian Institute. No. 3, 2022. 144-153 pp.

**Авторлар туралы мәлімет:**

**Нұрбанова Айгүл Қисапқызы** – филология магистрі, А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының аға оқытушысы, Астана, Қазақстан.

**Нурбанова Айгуль Кисапковна** – магистр филологии, старший преподаватель Евразийского гуманитарного институт имени А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан.

**Nurbanova Aigul Kisapovna** – Master of Philology, Senior Lecturer A.K. Kusainov Eurasian Humanitarian Institute, Astana, Kazakhstan.

**Баратова Мухаббат Нұржауқызы** – филология ғылымдарының кандидаты, Торайғыров университетінің профессоры, Павлодар, Қазақстан.

**Баратова Мухаббат Нуржауовна** – кандидат филологических наук, профессор Торайгыров университета, Павлодар, Казахстан

**Baratova Mukhabbat Nurzhauovna** – candidate of philological sciences, professor, Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan.